

SÖZCÜK ÖĞRETİMİ VE TÜRKÇE - İNGİLİZCE SÖZCÜK YAPIM TÜRLERİ ÜZERİNE BİR KARŞILAŞTIRMA

ÖMER DEMİRCAN

Yabancı dil öğretiminde 1930'lardan önce sözcüklere, ondan sonra yapılara, 1975'ten sonra ise bildirişim işlevlerine öncelik verilmiştir. Ancak bu önceliklerle sözcük öğrenimi arasında doğrudan bir ilişki bulunmamaktadır. 1970'lere değin hangi sözcüklerin öğretilmesi gerektiği üzerinde durulmuş ama bu sözcüklerin nasıl öğrenileceği henüz yeterince araştırılmamıştır. 1920'lere değin benimsenen görüşe göre dil, sözcüklerden oluşmaktadır. Öyleyse yabancı dil öğrenimi özde sözcük öğrenimi demektir. Bu görüşü Ataç "Bir zamanlar dil bilmek o dilin sözlüğünü bilmek demektir" (1935) sözüyle Türkiye açısından da belgelemektedir.

Sözcük seçimi

Hangi sözcüklerin öğretilmesi gerektiği sorusuna karşılık daha 17. yüzyılda Komenyüs (1631:250) "sık geçen sözcüklerin ilkönce öğretilmesi"ni önermekte ise de ilk sözcük sayımı 900 yılına kadar gitmektedir, (Mackey, 1965:195). "Kullanım sıklığı" ölçü alınarak ilk kez Amerikalı ruhbilimci THORNDİKE (1921) tarafından anadili öğretiminde kullanılmak üzere İngilizcede bir sayım yapılmış ve bu amaçla bir "temel sözlükçe" hazırlanmıştır. Bu, çok geçmeden H. E. Palmer tarafından İngilizcenin yabancı dil olarak öğretiminde de uygulanmıştır (Kelly, 1969:187). Temel sözlükçenin yerini daha sonra "tanımlama sözlükçesi" almıştır. Michael West'in (1935) sözcük sıklıklarına dayalı olarak hazırladığı böyle bir sözlükte 1490 sözcük bulunmaktadır. Bu sözcüklerle 18.000 başka sözcük ve 6.000 deyim tanımlanabilmektedir. Gerek temel sözlükçe gerekse tanımlama sözlüğü aynı zamanda "dolaysız yöntem"le yabancı dil öğretiminde gerekli olan anlam açıklamalarının yabancı dilde yapılmasına elverecek biçimde düşünülmüştür.

Bir dilde anlaşabilmek için yalnızca sözcük öğreniminin yetmediği, bunun yanında dilbilgisi yapılarının da öğrenilmesi gerektiği görüşü ağırlık kazanınca bu kez Ogden (1930) ve Richards (1943) tarafından "temel dil (temel Almanca, temel Fransızca, temel İngilizce, ...)" kavramı ortaya atılmış ve gerekli görülen 850 sözcük belirlenerek bunlara 50 de uluslararası sözcük eklenmiştir. Bu sözcüklerle 20.000 başka sözcük tanımlanabilmek-

tedir (Mackey, 159-201; Kelly, 184-207). Bu arada geliştirilen yeni dil öğretim yöntemleri ve sözcük seçimi ölçütleriyle giderek, başlangıç düzeyi için sözcükler “temel yapı”ların öğretilmesi amacıyla seçilmeye başlanmıştır. En azından “kulak-dil” (audio-lingual) yöntemine dayalı “yapısal izlenç”lerin başlangıç düzeyi için bu söylenebilir (Lado, 1964:177). Yinelemek gerekirse, dile ilişkin yorum ne olursa olsun yabancı dil öğretimi için seçilen bir temel sözlükçe her zaman bulunur. Bu seçimde kullanılan ölçütler şunlardır : *Sıklık* (frequency), *yaygınlık* (range), *işe yararlılık* (coverage) ve *öğrenilebilirlik* (learnability), (Mackey, 180). Yeni ortaya atılan (1972) “işlevsel kavramsal” izlençeye bağlı olarak gündelik dilin kullanıldığı 14 konu (kendini tanıtmaya, ev, evde yaşam, eğitim ve gelecekteki uğraş, boş zaman ve eğlenme, seyahat, başkalarıyla ilişkiler, sağlık ve refah, alışveriş, yiyecek içecekler, hizmetler, yerler ülkeler, yabancı dil, hava durumu) çerçevesinde seçilen sözcük sayısı 1.500 olarak saptanmış, bunlardan 1.000 tanesi kullanım, 500 tanesi ise yalnızca anlama amacıyla öğrenilmek üzere izlençeye alınmıştır (Van Ek, 1975; Wilkins, 1976).

Özel amaçlı dil öğretimi bakımından sözcük seçimi üzerinde pek durulmadığı söylenemezse de Türk Dil Kurumunun yayımladığı *terim sözlüklerinden* bu amaçla yararlanılabilir. Bu sözlüklerin sonunda bulunan dizinlerde ilgili alanın terimlerinin İngilizce, Fransızca, Almanca karşılıkları verilmektedir.

Sözcük öğretimi

Öğretim sürecinde sözcükler çoğunlukla yalnızca anlamı açıklanacak birimler olarak görülmekte, böylelikle daha çok anlamın nasıl açıklanacağı üzerinde durulmaktadır. Bu ise ya *eşanlamlı* (temiz : pak) ya *karşıtanlamlı* (temiz x pis) sözcükler ya da anlamı açıklayıcı sözler (göz : görme organı) ve tanımlarla (vergi : bir kimsenin gelirinden devlete ödenen miktar) öğretilmektedir. Türemiş olanlar çözümlenerek de (gün-de-lik-çi : günlük ücretle iş yapan) öğretilmekte ama sözcüklerin kullanım ilişkileri (Firth, 1957; Halliday, 1966; Catford, 1969) bir yana bırakılarak bu özelliklere yeterince yer verilmemektedir. Öğretilen sözcük sayıları bir derste 8-10 yeni sözcükten 20-30 yeni sözcüğe kadar çıkabilmektedir. Lozanov’un yönteminde bir buçuk günde (6 saat) öğrenilecek yeni sözcük sayısının 150 olduğu belirtilmektedir (Stevick, 1976:156).

Sözcük öğrenimi

Sözcüklerin öğrenilmesi açısından belki de ilk kolaylık Gouin’in “diziler yöntemi” ile getirilmiştir. Bir işin yapılışı sırasında anlatımı için söylenen tümcelerin eylemleri üzerine kurulan alıştırmaya dizilerinde eylemler söylendiği anda yapılarak etkinliklere bağlandığından özellikle eylemlerin

öğrenilmesinde büyük kolaylık sağlanmaktadır. Bir başka yol da dolaysız yöntemde olduğu gibi sürekli yabancı dil kullanılması, böylece konuşma sırasında duyulan ve yinelenen sözcükler arasında bir çağrışım kurulmasıdır. Sözcüklerin birbirini anımsattığı, çağrıştırdığı 18. ve 19. yüzyılda üzerinde durulan ruhbilimsel bir olaydır. "Direct" (dolaysız) yöntem de adını "direct association" (dolaysız çağrışım) teriminden almaktadır.

Sözcük bağlamları açısından yabancı dil sözcükleriyle öğrenim ortamı arasında iki türlü ilişkinin varlığı ileri sürülmektedir (Ervin-Osgood, 1954): İki dildeki sözcüklerin (örneğin "çay"/"tea") tek bir uyarıcıya bağlanması durumu "eş bağlamı", bu sözcüklerin ayrı ayrı uyarıcılara bağlanması durumu ise "ayrı bağlamı" ikidillilik adını almaktadır. İkinci bir dili öğrenen bir kimse bunlardan ya birini ya ötekini edinmektedir. Ancak sonradan yapılmış olan denemeler anlamlama açısından böyle bir ayrımın geçerli olamayacağını, öğrencinin iki (anadili ve yabancı dil) sözlüğünün de eş bağlamı bir bütün oluşturduğunu ortaya çıkarmıştır (Slobin, 1971; Meara, 1980). Buradan giderek, sözcük anlamlarının anadilinde verilmesinin "dolaysız yöntem" yanlılarının sandığı ölçüde sakıncalı olamayacağı anlaşılmaktadır. Kaldı ki eşanlamlı, karşıtanlamlı ve tanımlama birimleri verilerek anlamın yabancı dilde açıklanması ikidillilik açısından pek de ileri bir uygulama sayılamaz.

Türkçe ile hemen hemen hiç ortak yanı bulunmayan Almanca, Fransızca, İngilizcenin sözcüklerini öğrenmek Türk öğrenciler için çok güçtür (Sebüktekin, 1981:19). Türk öğrencilerine sözcük öğretiminin nasıl yapılabileceği üzerinde ayrıntılı olarak duran Başkan (1969, 1971, 1983) yabancı dil öğretiminin zengin bir sözcük dağarcığı ile gerçekleşebileceği görüşündedir. Başlangıçta alıntı (cognate) sözcüklerden, anadilinde bulunan kavramları karşılayan sözcüklerden başlanmasından (1969:32), öğrencilerin yaşantılarına uygun olan sözcüklerin öğretilmesinden yanadır. "Sözcükler öğretilmez, bellendir" (88. s.) demekle Başkan bir ölçüde "anlamadan ezberleme"yi "anlamlı öğrenme"den önceye almaktadır. Bellenen sözcükler sonradan kullanıma sokulacaktır. Ancak, okumayan öğrencilerin buna karşı tepkileri sözcük listelerini ezberlemek biçiminde olduğundan, ezberlenerek kısa dönemli belleğe alınan sözcükler bilişsel yapıya yerleştirilmeden kısa sürede unutulmakta, bu yüzden de beklenen yeterliliğe varılması güçleşmektedir. Sürekli olarak bağlamsız belleme işlemlerine başlayan öğrenci, doyunluğa ulaşan belleği yüzünden başarısızlığa uğramaktadır. Türkiye ortamında sözcük öğrenimini destekleyici etkinlikler ancak 1) okuma, 2) yabancı dile örnekli çeviri, 3) yazma olabilir. Dil kullanımı, yinelenen anlatımlar dışında üretici bir etkinliktir. Üretime katılan anlamlı birimler ise sözcükler ile eklerdir. Yalnız sözcükler öğrenildikten sonra öğrencilerin bunlardan türetilmiş biçimleri çözümleyerek anlamaları, yalnız olanları birleştirerek kullanmaları daha kolay olacaktır. Öğrenciler çoğu

zaman türetme işleminde anadilinin sağladığı yolları az oranda denemekte, ötekileri ise pek işletmemekte (Kleinmann, 1977), türemiş biçimleri çokçaşı çözümlenmeye başvurmaksızın ezberlemektedirler. Karşıtsal dilbilime göre anadilinde kullanılan ve yabancı dildekine benzeyen sözcük yapım türleri yeniden öğrenime gerek duyulmadan örneksene yoluyla, anlamada ve kullanımda yabancı dile aktarılabilceği varsayılmakta ise de bu genel benzerliklerin ötesindeki özel ayrılıklar her zaman yanlışlık yapılmasına yol açmaktadırlar (Lado, 1957:1-8). Ancak, böyle yanlışlıklardan korkulmaması, bunların öğrenci açısından doğruyu öğrenme sürecinin bir parçası sayılması gerekmektedir (Corder, 1967). Aşağıda yaygın, az kullanılan, Batı dillerinden örneksenen sözcük yapım türleri açısından Türkçe ile İngilizce arasında bir karşılaştırma yapılmaktadır.

1. Sonekleme

Her iki dilde de sonek kullanılarak yeni sözcükler türetilmekteyse de ekler ve türetilen biçimler arasında birebir eşleme olanaksızdır. Bu konuda İngilizce için Marchand (1960:157-292), karşıtsal bilgi için Sebüktekin (1970), Tosun (1977:17-19)'a bakılabilir. Örneksene anadilinden yabancı dile olduğu için Türkçe biçimler önce, yabancı dildeki biçimler sonra verilecektir.

- a. Eşlenebilenler:
dikkat-li	-	care-ful
şüphe-li	-	doubt-ful
umut-lu	-	hope-ful
...		

b. Eşlenemeyenler:

i. Başka soneklerle karşılananlar :

boya-lı	-	paint-ed
su-lu	-	water-y
etki-li	-	effect-ive
köy-lü	-	village-r
...		

ii. Birden çok sözcükle karşılananlar :

parti-li	-	party member
çocuk-lu	-	with children
radyo-lu	-	having a radio
...		

c. Türkçe yalın biçime karşı İngilizce sonekli biçim :

hoş	-	pleasant
dön	-	return
iş	-	business

ç. Türkçe sonekli biçime karşı İngilizce yalın biçim :

tat-lı	-	sweet
yaş-lı	-	old
vergi	-	tax

2. Önekleme

Türkçede önek bulunmadığından İngilizcedeki önekli biçimler bir tek sözcükmüş gibi algılanmaktadırlar; önek ayrılrsa bile bu bilgi ancak anlamada işe yararmakta, kullanım açısından işletilememektedir (Marchand, 85-156; Sebüktekin, 1970; Tosun, 1977).

a. Sonekle karşılama :

iş-siz-lik	-	un-employment
silah-sız	-	un-armed
kural-sız	-	ir-regular
güven-me-me	-	dis-trust
büyü-t	-	en-large
...		

b. Tamlayan ile karşılama :

karma eğitim	-	co-education
eş-güdüm	-	co-ordination
birlikte yaşama	-	co-exist
baş papaz	-	arch-bishop
karşı saldırı	-	counter-attack

c. Tamlanan ile karşılama :

uluslar - arası	-	inter-national
yasa - dışı	-	il-legal
cesaretini kırmak	-	dis-courage

ç. Türkçe yalın biçimle karşılama :

soy-	-	un-dress
çöz-	-	un-fasten
aç-	-	un-fold

3. Bileştirme

Bileştirme açısından Türkçe ile İngilizce arasında büyük benzerlikler bulunmakla birlikte göz önünde tutulması gereken ayrılıklara öğrencinin dikkati çekilmelidir (Marchand, 21-83; Aksan, 1961).

a. Anlatımı benzer olanlar :

ev kadını	-	housewife
havayolları	-	airways
elkitabı	-	handbook

ayçiçeği	-	sunflower
gece kulübü	-	night club
esir kız	-	slave girl
yazı masası	-	writing table
...		
su geçirmez	-	waterproof
soluk kesici	-	breath taking
uyurgezer	-	sleepwalker

b. Değişik sözcüklerle anlatım :

<i>balmumu</i>	-	bees wax
<i>bütün gece</i>	-	night long
<i>yaşam boyu</i>	-	life long

c. Türkçede düşümlü anlatım :

bal gibi (tatlı)	-	honey sweet
duvar gibi (sağır)	-	stone deaf
kar gibi (beyaz)	-	snow white
buz gibi (soğuk)	-	icy cold

ç. Türkçede pekiştirilmiş biçimle karşılama :

yepyeni	-	brand new
kapkara	-	coal black
kapkaranlık	-	pitch dark

d. Türkçede türemiş biçimle karşılama :

uçak	-	aircraft
sözcü	-	spokesman
havacı	-	airman
cepçi	-	pickpocket
demirci	-	blacksmith
yanmaz	-	fireproof
karartma	-	blackout
...		

4. İkileme

İngilizcede ikileme, ses taklidi yoluyla yapılmış olanlar dışında, hiç denecek kadar az kullanılan bir anlatım yoludur. Türkçede ise çok üretken, gerek biçim gerekse anlamlama açısından çok ayrı tür ve kurallara bağlı bir anlatım türüdür. Hem sözdizimi hem sözcük yapımı ile ilişkisi bulunmaktadır.

a. İngilizcede karşılıkları olan ikilemeler :

tik tak	-	tick tick
çuf çuf	-	choo choo

vak vak - quack quack

...

evet evet - yes yes

yok yok - no no

yarı yarıya - fifty fifty

b. İngilizcede başka biçimlerde anlatılabilen Türkçe ikilemeler :

yol yol - striped

tatlı tatlı - sweetly

kıkır kıkır - giggling

...

yalan yanlış - false and erroneous/carelessly

ev bark - house and family

karı koca - man and wife

günlük güneşlik - sunny and bright

...

yüz yüze - face to face

soluk soluğa - breathlessly

burun buruna - nose to nose/very close

ucu ucuna - just in time/just enough

günü gününe - on the same day/daily

...

düşe kalka - with great difficulty

güle oynaya - laughing and playing

...

yiyip içip - eating and drinking

satıp savıp - selling everything

...

der demez - as soon as one says it

gelir gelmez - as soon as one arrives

bilir bilmez - not knowing well enough

5. Eksiz türetme

Eski İngilizcede "hūs" (ev), "hūsian" (barındırmak, evine kabul etmek) ad ve eylemleri biçimsel olarak ayrılıyorken (-ian, -an, -n) ekinin orta İngilizce (1150-1500) döneminde düşmesiyle bu biçimsel ayrılık ortadan kalkarak yalnızca "ad/eylem" işlevsel ayrımı kalmıştır. Adların biçim değiştirmeden eylem olarak da kullanılması ayrıca 13. yüzyılda, daha (-n) eki düşmemişken ortaya çıkan bir eğilim olarak değerlendirilmektedir (Marchand, 293-308). Artık ek kullanmaksızın yapılan bu işlev değişikliği eksiz türetme (zero-derivation) olarak anılmaktadır. Türkçe ve İngilizcede

ayrı ayrı sözcük türlerine uygulanan bu türetmeden yabancı dil öğrencisi büyük kolaylıklar sağlayabilir.

a. Türkçede ekli türetme İngilizcede ise eksiz türetme :

i. Ad-eylem

ad - eylem

ödünç – ödünç vermek	: loan - to loan
yanıt – yanıtlamak	: answer - to answer
bakım – bakımda bulunmak	: care - to care
son – sona erdirmek	: end - to end
dövüş – dövüşmek	: fight - to fight
sevgi – sevmek	: love - to love
...	

ii. Sıfat - eylem

sıfat - eylem

açık – açmak	: open - to open
sarı – sarartmak	: yellow - to yellow
boş – boşaltmak	: empty - to empty
eşit – eşitlemek	: equal - to equal
...	

iii. Eylem - ad

eylem - ad

bakmak – görünüş	: to look-look
kırmak – ara	: to break - break
göstermek – gösteri	: to show - show
yüzmek – yüzme	: to swim - swim
gülmek – gülüş	: to laugh - laugh
...	

iv. sıfat - zarf/belirteç :

sıfat - zarf/belirteç

yavaş – yavaş	: slow - slowly
kötü – kötü	: bad - badly
iyi – iyi	: good - well
dikkatli – dikkatli	: careful - carefully
...	

6. Ek atma yoluyla türetme

İngilizcede tarihsel nitelikli bir tür sözcük yapımı ortaya çıkmıştır. Kullanılmakta olan sonek ile türetilmiş sözcüklerden (supervise : supervis-ion) örneksenerek daha önce kullanılmakta olan sözcüklerin (television) eke benzeyen son bölümlerinin atılarak yeni sözcükler yapılmasına (televis-ion : televise) geriye doğru/ek atarak türetme (back-derivation) denmektedir. Sanıldığı gibi İngilizcede ilkönce “televise” sözcüğü değil “television” sözcüğü vardır. Aşağıdaki örneklerden kimilerinin ilk geçtikleri tarih yanlarına yazılmıştır (Marchand, 309-311).

<u>İlk önce kullanılan sözcük</u>	<u>Sonradan türetilen sözcük</u>
television (1909)	to televise (1927)
peddlar (1377)	to peddle (1532)
editor (1712)	to edit (1791)
tax-payer	to tax-pay
housekeeper	to housekeep
...	

Türkçede bu türlü bir türetmenin bulunup bulunmadığı ancak tarihsel ve kökenbilimsel sözlüğünün yapılmasından sonra anlaşılacaktır.

7. Vurgu değiştirilerek türetme

Türkçede vurgu değişikliği ile türetme birçok ek biçimlerinin vurgulu ya da vurgusuz oluşu üzerine kurulmuştur. Bunların dışında kalan örnekler, yer adı - tür adı ayırımı bir yana bırakılsa da, oldukça çok sayılır. Vurgulu seslemleri büyük harflerle yazılırsa örnekler : (Demircan, 1980:87-93)

deneME	: deNEme	arTIK	: ARTık	orDU	: ORdu
deliCE	: deLİce	yalNIZ	: YALnız	ayDIN	: AYdın
gözLE	: GÖZle	...		tuzLA	: TUZla
olsUN	: OLSun			...	

İngilizcede bu türden örnekler ek vurgusuna bağlı değil doğrudan kök vurgusuna bağlıdır. Vurgu süreli ritme bağlı olarak zayıflayan seslemlerin ünlüleri de değişmektedir (Kingdon, 1958). İki dil arasındaki karşılaştırma için Demircan (1980:106-115)'a bakılabilir.

<u>ad</u>	<u>eylem</u>		
REcord	- reCORD	: plak	- kaydetmek
SUBject	- subJECT	: özne	- hükmü altına almak
OBject	- obJECT	: nesne	- itiraz etmek
ACcent	- acCENT	: aksan	- aksanlamak
EXract	- exRACT	: öz	- özünü çıkarmak
PROGress	- progRESS	: ilerleme	- ilerlemek
...			

8. Kırpma

Bir sözcüğün önek ya da sonek olmayan uçlarından biri ya da her ikisi atılarak elde edilen aynı anlamdaki biçim kırpma olarak adlandırılmaktadır. Örneğin "telgraf" sözcüğünün "tel" biçimine indirgenmesi buna bir örnek olarak gösterilebilir. Türkçede genellikle kimi kişi adları sondan kırılmaktadır : İbo (İbrahim), Memo (Mehmet), Cemo (Cemile), Neco (Neclâ),... Bileşik sözcüklerden de buna benzer biçim eksilmesine uğra-

yanlar vardır : kuru (kuru fasulye), şiş (şiş kebab), döner (döner kebab), Türkçede pek üretken olmamakla birlikte İngilizcedeki örneklerin sayısı küçümsenemez. Ancak iki dil arasında bu açıdan bir işlem benzerliği ileri sürmek doğru olmaz (Marchand, 357-365). Türkçeye yabancı dillerden geçen sözcükler arasında bu türden olanlar da bulunmaktadır.

<u>Tam biçim</u>	<u>Kırılmış biçim</u>	<u>Türkçeye geçmiş biçim</u>
gasoline	: gas	gaz
automobile	: auto	oto
photograph	: photo	foto
public	: pub	
mobile	: mob	
co-education	: co-ed	
...		
caravan	: van	
telephone	: phone	
airplane	: plane	
...		
influenza	: flu	
detective	: tec	
...		

9. Yarılıp bileştirme

İki sözcükten birinin başı ötekinin sonu alınıp bileştirilerek iki sözcüğün anlamlarıyla ilgili yeni bir sözcük yapılmasına yarılıp bileştirme (blending) denmektedir. Sözcülemi "sunta" (sun-i tah-ta) bu yolla yapılmış bir sözcüktür. Bu biçimde çok sayıda ticari ad yapılmaktaysa da Türkçedeki tür adlarının sayısı birkaçı geçmez (Marchand, 367-370; Sayılı, 1980:558-).

<u>Bileştirilen sözcükler</u>	<u>Yeni sözcük</u>	<u>Türkçeye geçmiş biçim</u>
motor -hotel	: motel	motel
smoke -fog	: smog	
stagnation -inflation	: stagflation	
wave -particle	: wavicle	
...		

10. Baş harfleri bileştirme (Word - manufacturing)

Özellikle ticari değeri olabilecek yeni buluşlara bunların niteliklerini anlatan uzun tamlamaların baş seslerinin sesletime uygun bir biçimde birleştirilerek yeni yapay biçimler yaratılmasına ve bunların tür adı kimliğine bürünmesine *sözcük üretimi* denmektedir. Türkçeye geçen "radar" (radio direction finding and range), "naylon", "laser" böyle yapılmış sözcüklerdir.

Batı dillerinden ve Arapçadaki yapılaş biçiminden öykünerek üretilmiş olan “abece” sözcüğü de elif-ba, alpha-beth (alphabet, alfabe) sözcüklerine benzetilmiştir (Marchand, 368-370).

11. *Kısaltma (Accronymy)*

Genellikle uzun olan kurum adları, içinde bulunan sözcüklerin baş harfleri alınarak kısaltılır. Sözelimi TBMM (Türkiye Büyük Millet Meclisi), TRT (Türkiye Radyo Televizyon), TDK (Türk Dil Kurumu),... gibi (Marchand, 368). İngilizcede bu türden kısaltmalar çok kullanılmaktadır, UN (United Nations), NATO (North Atlantic Treaty Organisation), OPEC (Oil Producing and Exporting Countries), ECC (European Economic Community),... gibi.

12. *Yabancı dillerden sözcük alımı*

Türkçeye Müslümanlık öncesinde (-950) Farsçadan, Müslüman olduktan sonra ise Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde Farsça ve Arapçadan, mekteplerin açılması (1773) ve çeviri etkinliklerinin artmasıyla Fransızca ve öteki Batı dillerinden çok sayıda sözcük alınmıştır. Öyle ki yüzyılın başında Türkçedeki yabancı sözcük oranı % 65'i bulmaktadır. Cumhuriyet döneminde, Türk Dil Kurumu öncülüğünde, yabancı sözcükler yerine Türkçe sözcüklerin yerleştirilmesi çalışmalarına, bu alanda büyük başarı elde edilmiş olmasına karşın (Aksan, 1981; İmer, 1981), bugün, özellikle İngilizceden, Türkçenin olanaklarını kullanamayan ve kullanmak istemeyenlerce, dilde bulunan Türkçe karşılıklara bakılmaksızın yabancı sözcük alımı sürdürülmektedir.

İngiliz dilindeki sözcüklerin yarısından çoğu Latince'den türetilmiştir (Baugh, 1962:9). Bu sözcükler ya doğrudan ya da Fransızca ve öteki Roman dilleri aracılığıyla alınmıştır. İngiltere'de dili bilinen en eski insan toplulukları Keltlerdir. Onların tarihi bronzun adaya gelişle (İÖ 1850) başlamaktadır. 43 yılında adanın büyük bir bölümünü Romalıların işgal etmesiyle Latince ile olan ilk ilişkiler başlamıştır. Ancak İngilizce 449 yılında İngiltere'ye gelip yerleşmeye başlayan Anglelar, Saksonlar ve Juteların konuştuğu dilin türlü değişimler geçirerek bugüne gelmiş olan biçimidir. Sözü edilen dil Hint-Avrupa dil ailesinin Germen dilleri topluluğunun Batı Germence koluna girmektedir. 597 yılında İngiltereye Hıristiyanlığın getirilişle Latincenin etkisi daha da güçlenmiştir. 850 yılında Vikinglerin özellikle Kuzey İngiltere'ye yerleşmeleri İskandinav dilleri ile ilişkiyi başlatmıştır. 1066 yılında Normanların İngiltere'yi işgal etmeleri ile koyu Fransızca etkisi başlayıp zamanla orta sınıfa kadar yayılmıştır. Bu sürede özellikle 1200 yılına kadar sarayın dili, yargı dili ve öğretim dili Fransızca olmuştur. Hümanist Latince ve Grekçe ve çağdaş Fransızcadan, Rönesans

ve sonrası İtalyancasından çok sayıda sözcük alınmıştır. İngilizce Fransızcanın yerini ancak 1350 yılından sonra almaya başlamıştır. 1476 yılında ilk matbaa kurulmuş, 1640 yılına kadar 20.000 kitap basılmıştır. 1500-1650 arasında halk eğitimi hızla yayılmıştır. 1895 yılında basılan *New English Dictionary* (sonradan *Oxford English Dictionary*, OED) adlı sözlükte 240.165 girdi bulunmaktadır. Kuzey Amerikada ilk İngiliz kolonisi 1607 yılında kurulmuş ve 1828 yılında *Webster* sözlüğü basılmıştır.

İngilizceye çoğunluk Hint-Avrupa kökenli dillerden olmak üzere ticaret, ulaşım, iletişim ilişkileri nedeniyle, öbür dillerden de gerekli görülen sözcükler alınmıştır (Baugh, 1962; Mencken, 1948; Tonguç, 1965). İngiltere’de eğitimin yaygınlaşmış olması ve Rönesans ile gelen hoşgörü, merkezci bir yönetimin olmayışı yabancı sözcüklere karşı bir tutuma yer bırakmamıştır. Bu dile giren çok sayıda yabancı sözcük özümlelenirken Türkçeye apayrı yapıda üç dilden (Farsça, Arapça, Fransızca) aktarılan sözcükler yalnızca aydınların ve yöneticilerin dilinde kalmış, eğitimsiz halkın (1927’de % 90) dilinde işlenememiştir.

Sonuç

Sözcük yapım yolları arasında “önekleme”, “kırpma” ve “yarılayıp bileştirme” dışında kalanlar her iki dilde de ortak olmalarına karşın kullanım sıklıkları açısından büyük ayrılıklar olabilir. Gerek sözcük köklerinin gerekse eklerin anlamları arasındaki ayrılıklardan dolayı türemiş biçimlerde ekler arası bir eşlenebilme oranı da yüksek görünmüyor. Yine de öğretilmek üzere seçilen kökler ve ekler arasında türetme işlemleri açısından da ayrıca bir karşılaştırma yapmak yararlı olur. Öğretilmek üzere seçilen “giriş” düzeyi sözlüğünde yer alabilecek ve Türkçede öğrencilerin bildiği “cognate” yani “eşbiçimli ve eşanlamlı” sözcükler öğretim yükünü üstlenebilecek sayıda olmasa gerek. O bakımdan sözcük öğretimini verimli kılmak için yeni yollar aramak zorunludur. En yoğun ve yaygın yükleme ancak “dinleme” (radyo, TV, ses bandı) ve “okuma” etkinlikleri aracılığıyla yapılabilir. Sözcük üretimi açısından ise iki yönlü “çeviri”, “yazma” etkinliklerinden yararlanılmalıdır. Okuma süresince okuma hızını kesen sözlüğe bakma oranını düşürmek için yeni sözcüklerin ardından karşılıkları ayrıç içinde ya da sayfanın sağ kenarında verilebilir. Burada göz önünde tutulan yapı ya da işlev öğretimi için seçilen “en dar sözlük” değil anlatıma içerik kazandırıcı “işlevsel sözlük”tür. Bu sözlük “genel gündelik sözlük” de olabilir, bir “alandili sözlüğü” de.

KAYNAKÇA

- Ataç, N. "Dil Bilmek", *Yedi Gün*, V/115 (5 Haziran 1935). 13. s.
- Aksan, Doğan. "Anlam Alışverişi Olayları ve Türkçe", *TDAY-Belleten* 1961. 207-263. ss.
- "Sözcükbilim Açısından Dil Devriminden Çıkarılabilecek Sonuçlar Üzerine", *Atatürk'ün Yolunda Türk Dil Devrimi* (Topluçalışım). TDK, 1981. 112-123. ss.
- Ausubel, David P. *Educational Psychology: A Cognitive View*. Holt Rinehart and Winston, 1968.
- Başkan, Özcan. *Yabancı Dil Öğretimi*. İstanbul, 1969.
- "Türkiye'de Batı Dilleri Öğretimi", *Der Deutschlehrer* 3/1971a, 2-20. ss.
- "Dil Kullanımında Verimlilik Açısından Tikel Sözlükçe", *Türk Dili Dil Öğretimi Özel Sayısı*, 1983.
- Baugh, Albert C. *A History of the English Language*. Routledge and Kegan Paul, 1951/62.
- Catford, J. C. "J. R. Firth and British Linguistics, Linguistics : VOA forum lectures", 1969. 246-257 ss. *Dilbilim Seçkisi*, 1982. 41-50. ss.
- Corder, Pit. "The Significance of Learner's Errors", *Iral*, 1967. 161-170. ss.
- Demircan, Ömer. *Yabancı Dil Öğrenimi Açısından İngilizce'nin Vurgulama Düzeni*. İstanbul, İÜ YDYO, 1980.
- Demiray, Kemal. *Batı Dilleri Sözcüklerine Karşılıklar Kılavuzu*. Ankara, TDK, 1972.
- Firth, J. R. *A Synopsis of Linguistic Theory*. Longmans, 1968. 168-205. ss.
- Halliday, M. A. K. *Lexis as a Linguistic Level, In Memory of J. R. Firth*. Longmans, 1966. 148-162. ss.
- İmer, Kâmile, "Dil Değişmesinde Toplumsal ve Kültürel Etkenlerin Önemi" *Atatürk'ün Yolunda Türk Dil Devrimi* (Topluçalışım). TDK, 1981. 59-69. ss.
- Kelly, L. G. *25 Centuries of Language Teaching*. Newbury House, 1969.
- Kingdon, R. *The Groundwork of English Stress*. Longmans, 1958.
- Kleinmann, H. H. "Avoidance Behaviour in Adult Second Language Acquisition", *Lanlear*, 27/1 (1977). 93-108. ss.
- Kutlu, N. "Yabancı Dil Öğretiminde Yazın Betiklerinin Yeri", *Dilbilim II*, 1977. 145-155. ss.
- Lado, Robert. *Linguistics Across Cultures*. Ann Arbor, 1957.
- *Language Teaching, A Scientific Approach*. McGraw Hill, 1964.
- Mackey, W. F. *Language Teaching Analysis*. Longmans, 1965.
- Marchand, Hans. *The Categories and Types of English Word-Formation*. Verlag C. H. Beck, 1960.

- Meara, Paul. "Vocabulary Acquisition : a Neglected Aspect of Language Learning", *Lang. Teach. and Ling. Abstracts*, 13/4 (1980). 221-246. ss.
- Mencken, H. L. *The American Language, I-II-III*, 1948-.
- Ogden, C. K. *Basic English*. London, Kegan Paul, 1930.
- *The Basic Vocabulary, A Statistical Analysis*. Kegan Paul, 1930.
- *The ABC of Basic English*. Kegan Paul, 1932.
- *A Short Guide to Basic English*. Cambridge, 1937.
- Osgood, C. ve Sebeok. T. (eds) *Psycholinguistic: A Survey of Theory and Research Problems*. Indiana U. Pub., 1954.
- Özel, Sevgi. *Türkiye Türkçesinde Sözcük Türetme ve Bileştirme*. TDK, 1977.
- Özön, Mustafa N. *Türkçe Yabancı Kelimeler Sözlüğü*. İnkilâp ve Aka, 1962.
- Öztoğat, Erdim. "Yabancı Dilde Sözcük Öğretimi", *Dilbilim II* (1977). 189-195. ss.
- "Sözlüksel Sıklık ve Bildirinin Algılanışı", *Dilbilim III* (1978). 129-134. ss.
- Palmer, H. E. *Second Interim Report on Vocabulary Selection*. Tokyo, 1931.
- Richards, I. A. *Basic English and its Uses*. New York, Norton, 1943.
- Sayılı, Aydın. "Bilim ve Öğretim Dili Olarak Türkçe", *Bilim Kültür ve Öğretim Dili Olarak Türkçe*. TTK, 1978. 325-599. ss.
- Sebüktekin, Hikmet. *An English - Turkish Contrastive Analysis: Turkish Morphology and Corresponding Structures*. Mouton, 1971.
- *Yüksek Öğretim Kurumlarımızda Yabancı Dil İzlenceleri*. Boğaziçi Üniversitesi, 1981.
- Stevick, E. V. *Memory Meaning and Method*. Newbury House, 1976.
- Thorndike, E. L. *Teacher's Word-Book*. New York, 1921.
- Tonguç, Sencer. *Amerikan İngilizcesi, Kültürel ve Tarihi Zeminine Bir Bakış*. İÜ Ed. F. 1965.
- Tosun, Cengiz. *A Contrastive Study of Word-Formation by Affixation in English and Turkish*. Hacettepe Üniversitesi doktora tezi, 1977.
- Van Ek, Jan. *Systems Development in Adult Language Learning: The Threshold Level*. Council of Europe, 1975.
- Wilkins, David. *Notional Syllabuses*. Oxford U. P., 1976.
- The Oxford English Dictionary*. Oxford U. P., 1979-.
- Türk Dil Kurumu : *Batı Kaynaklı Sözcüklere Karşılıklar Bulma Denemesi: I-II*.
- *Atatürk'ün Yolunda Türk Dil Devrimi (Topluçalışım)*. 1981.
- *Türkçe Sözlük*. 1969-.
- *Tarama Sözlüğü, VII-Ekler*. 1974.
- *Derleme Sözlüğü, I-XI*. 1963-1979.
- *Özleştirme Kılavuzu*. 1978.